

RYSZARD CICHOCKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Socjologii
e-mail: ryszard.cichocki@amu.edu.pl

Proces oddzielania badań stosowanych od badań podstawowych i jego konsekwencje dla nauk społecznych

Abstract. *The subject of this article is the difference between two groups of empirical sciences: natural sciences and social sciences. The main aim of the article is an attempt to show those differences between the two groups of sciences which result from the process of separation of basic research from applied research. In the natural sciences the process of separation of applied sciences from basic sciences has started much earlier than in the social sciences. As a result, the development of this process in the natural sciences measured by a set of complementary criteria is incomparably more advanced than in the social sciences. The last part of the article presents the specificity of the process of separation between basic and applied sciences resulting from specific types of application in the social sciences.*

Keywords: *basic research, applied research, processes of separation of applied research from basic research, applied social sciences, types of application in social sciences*

Uwagi wstępne

Spośród wielu wymiarów względnego „niedorozwoju” nauk społecznych w stosunku do nauk przyrodniczych jest także wymiar wynikający z odmiennego kształtowania się w obrębie poszczególnych grup nauk podziału na badania podstawowe i badania stosowane, teoretyczne i technologiczne, czy aplikacyjne. Celem tego artykułu jest próba opisu niektórych konsekwencji tego procesu dla nauk społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem socjologii.

Zarówno studia nad historią nauki, jak i studia filozoficzne nad rozwojem nauki pokazują, iż jedną z różnic pomiędzy tymi dwoma obszarami wiedzy jest fakt, iż proces oddzielania się badań stosowanych od badań podstawowych w naukach przyrodniczych rozpoczął się znacznie wcześniej niż w naukach społecznych i jest istotnie bardziej zaawansowany. W przypadku niektórych dziedzin fizyki rozpoczął się on w XVII i XVIII wieku (mechanika ruchu – balistyka), a szczególnie intensywnie rozwijał się w wieku XIX (termodynamika – maszyny parowe, silniki spalinowe, fizyka elektryczności i magnetyzmu – elektrotechnika i elektromechanika, następnie energetyka i elektronika), zaś w niektórych przypadkach proces oddzielenia następuje w XX wieku (astronomia – nauki związane z kosmonautyką, akustyka – rejestrowanie, transformowanie i przenoszenie dźwięków w czasie i przestrzeni)¹.

W przypadku nauk społecznych proces oddzielania się badań podstawowych od badań stosowanych rozpoczął się właściwie dopiero w drugiej połowie XX wieku i ze wzrastającą intensywnością trwa aż do dzisiaj. Poziom zaawansowania jest daleki od tego, który występuje w naukach przyrodniczych. Właściwie dopiero wtedy zaczynają się zarysowywać granice pomiędzy dyscyplinami społecznymi, z których jedno są skoncentrowane na badaniach podstawowych, a drugie na badaniach stosowanych (ekonomia teoretyczna – zarządzanie rynkami finansowymi, psychologia – psychoterapia, socjologia organizacji – projektowanie systemów organizacyjnych, praca socjalna)².

Proces stopniowego oddzielania się badań stosowanych (lub aplikacyjnych) od badań podstawowych uważam za szczególnie istotny, bowiem jest to jeden z głównych czynników kształtujących proces rozwoju wiedzy teoretycznej i metodologii w poszczególnych dyscyplinach naukowych. Z jednej strony bowiem badania stosowane korzystają z modeli teoretycznych i systemów metodologicznych wypracowanych w dyscyplinach podstawowych, z drugiej natomiast, poprzez stwarzanie „zapotrzebowania”, określają ramy w których rozwijają się studia teoretyczne i metodologiczne.

1. Badania podstawowe a badania stosowane

Najogólniej rzecz biorąc, zasadnicza różnica pomiędzy tymi dwoma typami badań polega na odmienności funkcji spełnianych przez wiedzę w obrębie każdej z grup

¹ F.S. Taylor, *Historia nauk przyrodniczych w zarysie*, PWN, Warszawa 1959; A.K. Wróblewski, *Historia fizyki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2010; I. Asimov, *Krótką historia chemii*, PWN, Warszawa 1970; T.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, PWN, Warszawa 1968; J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2015.

² R. Bartkowiak, *Historia myśli ekonomicznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003; L.T. Jr Benjamin, *Historia psychologii współczesnej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008; E. Lipiński, *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, PWN, Warszawa 1968; H.E. Luck, *Historia psychologii. Orientacje, szkoły, kierunki rozwoju*, Vizja Press & IT, Warszawa 2008.

nauk. Dominującą funkcją nauk podstawowych jest funkcja poznawcza, czyli poznawcza kontrola rzeczywistości, a dominującą funkcję nauk stosowanych – funkcja praktyczna czy aplikacyjna w wielu odmianach, czyli dostarczanie narzędzi sprawczej kontroli rzeczywistości.

W pierwszej grupie nauk buduje się narzędzia do poznawczej kontroli rzeczywistości: tworzy i definiuje systemy pojęć do opisu fragmentu, czy aspektu rzeczywistości będącej przedmiotem zainteresowania nauki, formułuje i weryfikuje twierdzenia o rzeczywistości, konstruuje i weryfikuje teorie naukowe, czyli dostarcza narzędzi poznawczych (systemów pojęciowych do konceptualizacji rzeczywistości i systemów twierdzeń do opisu zjawisk i procesów), których efektywność sprawdzana jest poprzez wykonywane w obrębie dyscypliny procedury opisu, wyjaśniania i prognozowania stanów rzeczy, struktur, zjawisk procesów itp.

W drugiej grupie nauk buduje się procedury kształtowania odpowiedniego fragmentu czy aspektu rzeczywistości, pozwalające na: monitorowanie i nadzorowanie, projektowanie i konstruowanie, optymalizację i tworzenie ekspertyz, konstruowanie technologii, których efektywność jest weryfikowana w procesach kształtowania odpowiedniego fragmentu rzeczywistości.

Dla badacza realizującego strategię poznawcze charakterystyczne dla badań podstawowych, rzeczywistość jest niezależnym bytem składającym się z przedmiotów, stanów rzeczy, zjawisk i procesów oraz struktur. A celem aktywności badawczej w naukach podstawowych jest, po pierwsze, skonstruowanie modelu pojęciowego pozwalającego efektywnie opisać te przedmioty, stany rzeczy, zjawiska, procesy i struktury, po drugie, zrekonstruowanie przestrzeni czynników istotnych dla danego zjawiska oraz na wyjaśnianie jego genezy i trwania, po trzecie, przygotowanie modelu teoretycznego pozwalającego na efektywne prognozowanie procesów i występujących w ich obrębie trendów. Najogólniej rzecz biorąc, głównym wymogiem sterującym jego strategiami badawczymi jest poznanie odpowiedniego fragmentu rzeczywistości, przedmiotu, stanu rzeczy, zjawiska, procesu czy struktury. A pytania badawcze organizujące jego aktywność naukową to pytania o: opis i diagnozę stanu rzeczy (jaki jest stan?, jaka zmiana następuje?), wyjaśnienie procesu (dlaczego stan jest taki?, dlaczego proces tak przebiega), prognozę (jaki będzie stan?, jak będzie przebiegał proces?).

Dla badacza realizującego strategię badawcze charakterystyczne dla badań aplikacyjnych, rzeczywistość jest ze swej istoty bytem plastycznym, to znaczy takim, który jest podatny na modyfikowanie w oparciu o wiedzę dostarczaną przez badania podstawowe. Celem jego aktywności jest albo monitorowanie i nadzorowanie przebiegów zjawisk w zakresie niezbędnym do ich wykorzystania (badanie trendów pogodowych dla potrzeb ruchu lotniczego) albo projektowanie i konstruowanie (badanie zjawisk akustycznych w pomieszczeniach dla potrzeb poprawiania akustyki sal koncertowych), albo optymalizacja (badania zachowań zbiorowych w ruchu ulicznym dla potrzeb optymalizacji sterowania ruchem w aglomeracji), albo tworzenie technologii (konstruowanie ciągów technologicznych

złożonych z wirówek dla potrzeb energetyki jądrowej). Najogólniej rzecz biorąc, głównym wymogiem sterującym jego strategiami badawczymi jest modyfikowanie odpowiedniego fragmentu rzeczywistości: przedmiotu, stanu rzeczy, zjawiska, procesu czy struktury. Pytania badawcze organizujące jego aktywność naukową to pytania o możliwości: monitorowania i nadzorowania stanów rzeczy, przebiegu zjawisk i dynamiki procesów, projektowania i konstruowania instytucji i struktur, optymalizowania i modelowania zjawisk i procesów społecznych, kompleksowego kształtowania zbiorowości i procesów społecznych.

To rozróżnienie na nauki podstawowe i nauki stosowane jest związane z istnieniem dwóch, wprawdzie komplementarnych, ale jednak fundamentalnie odmiennych postaw wobec rzeczywistości: pierwsza z nich orientuje badacza na poznanie interesującego go fragmentu czy aspektu rzeczywistości (diagnoza, ekspalancja, prognoza), natomiast druga na modyfikowanie i kształtowanie tego aspektu czy fragmentu rzeczywistości z perspektywy pewnych wymogów praktycznych (monitorowanie, optymalizacja, konstruowanie, tworzenie technologii). Instytucjonalne oddzielenie od siebie badaczy reprezentujących te dwie postawy (jak rzeczywistość poznać vs. jak rzeczywistość zmieniać) jest jednym z kluczowych wskaźników stopnia zaawansowania konkretnej dziedziny nauki.

Poszukując analogii i różnic pomiędzy wiedzą konstruowaną w obszarze nauk społecznych a wiedzą konstruowaną w obszarze nauk przyrodniczych, można stwierdzić, że z jednej strony mamy do czynienia ze wspomnianą wyżej istotną różnicą (stopień oddzielenia pomiędzy badaniami podstawowymi a badaniami aplikacyjnymi), z drugiej natomiast z istotną analogią. Zarówno w naukach przyrodniczych, jak i w naukach społecznych występują te same modele zastosowań wiedzy: monitorowanie i nadzorowanie, projektowanie i konstruowanie, optymalizacja i modelowanie oraz tworzenie technologii.

Równocześnie jednak pomiędzy modelami aplikacji wykorzystujących wiedzę kreowaną w naukach społecznych a modelami aplikacji wykorzystującymi wiedzę tworzoną w naukach przyrodniczych istnieje jednak fundamentalna różnica. Mianowicie w dziedzinie wiedzy społecznej istnieją takie typy zastosowań, które nie występują i zasadniczo nie będą występowały w naukach przyrodniczych³. Mam tu na myśli np. takie aplikacje wiedzy społecznej, jak: delegitymizacja rzeczywistości społecznej, manipulacja świadomością indywidualną, mobilizacja do aktywnego uczestnictwa w zachowaniach zbiorowych, kształtowanie wyobraźni społecznej dużych zbiorowości czy projekty społeczne o charakterze dezalienującym i emancypacyjnym. Wynikają one bowiem z konstrukcji samej rzeczywistości społecznej – są konsekwencją istnienia świadomości i aktywności podmiotów świadomych zdolnych do działania kreatywnego, niepoddającego się modelom deterministycznym.

³ F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1922.

Analizując historyczny proces separacji badań stosowanych od badań podstawowych w bardziej zaawansowanych pod tym względem dziedzinach, można z grubsza określić najważniejsze momenty przełomowe tego procesu wyznaczające granice poszczególnych faz tego procesu⁴.

Pierwsza faza to okres gdy wszelkie praktyki społeczne obsługiwane są przez potoczną wiedzę zdroworozsądkową. I wiedza ta w pełni zaspokaja zapotrzebowanie tych praktyk. Pierwszy z tych kluczowych momentów to moment kończący fazę potocznego rozwoju wiedzy praktycznej. Pojawia się wtedy, gdy rozwiązywaniu nowych problemów praktycznych wynikających z rodzących się procesów zaczyna towarzyszyć refleksja teoretyczna. Do efektywnego strzelania z łuku w zupełności wystarczała codzienna wiedza zdroworozsądkowa poparta skumulowanym doświadczeniem. Jednak efektywne wykorzystanie w dużej skali artylerii w XVIII wieku wymagało już znajomości podstaw balistyki. W okresie społeczeństwa feudalnego niewiele znacząca ruchliwość społeczna nie wymagała teoretycznej refleksji. Ale potężne ruchy ludności ze wsi do miast w pierwszym wieku kształtowania się społeczeństw przemysłowych w Europie Zachodniej, zrodziły ogromną liczbę nieznanych wcześniej problemów społecznych i ekonomicznych, które były bodźcem dla wielu prób refleksji ogólnej (socjalizm Henriego de Saint-Simona, teoria wyzysku Karola Marksa, badania nad gospodarką we wschodnich guberniach Niemiec Maxa Webera, opozycja *Gemeinschaft – Gesellschaft* Ferdinanda Tönniesa). Fazę tę można określić jako fazę wiedzy potocznej przedinstytucjonalnej.

Druga faza rozwoju – pierwszy okres instytucjonalizacji wiedzy naukowej – charakteryzowała się dość silnym związkiem pomiędzy praktycznymi problemami społecznymi i pierwszymi próbami ich teoretycznego ujęcia. Rozwój tych ujęć teoretycznych był istotnie uzależniony od dynamiki problemów praktycznych. To faza względnej autonomizacji tych twórców teoretycznych wobec bieżących problemów społecznych i ich samodzielny rozwój (ewolucja myśli socjalistycznej, rozwój klasycznej szkoły niemieckiej w ekonomii, rozwój koncepcji klas i wyzysku klasowego w socjologii). W tym okresie szybko przyrasta liczba niezależnych ogólnych koncepcji teoretycznych, opartych na wielu odmiennych perspektywach teoretycznych i paradygmatach. W dalszej fazie tego okresu następuje ponowna konfrontacja tych ogólnych modeli teoretycznych z realnymi problemami i procesami praktycznymi, które powinny zostać rozwiązane z zastosowaniem tych perspektyw. W tej fazie następuje selekcja modeli teoretycznych z punktu widzenia ich zdolności do rozwiązywania problemów praktycznych, czyli efektywnego opisu, diagnozowania, monitorowania, wyjaśniania i przewidywania. W efekcie tej selekcji część ogólnych koncepcji teoretycznych traci swoją żywotność i przechodzi do historii poszczególnych dziedzin⁵.

⁴ W. Bergandy, *Od alchemii do chemii kwantowej: zarys historii rozwoju chemii*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1997; G.S. Brett, *Historia psychologii*, PWN, Warszawa 1969.

⁵ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000; J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*; J. Szczepański, *Socjologia: rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1961.

Głównym wyznacznikiem trzeciej fazy rozwoju dyscyplin (drugi okres rozwoju instytucjonalnego nauki) jest powstawanie szkół naukowych, które wprawdzie mają już charakter teoretyczny, ale też charakteryzują się wyraźnym nachyleniem na rozwiązywanie konkretnych typów problemów praktycznych.

Czwarta faza to pełne instytucjonalne oddzielenie się nauk stosowanych od nauk podstawowych. Ta faza obejmuje kilka mniej lub bardziej widocznych stopni, które w konsekwencji prowadzą do przejścia od początkowego momentu, homogenicznej jednolitości obszaru wiedzy, w której aktywność badawcza o charakterze podstawowym jest w pełni połączona z aktywnością badawczą o charakterze aplikacyjnym do końcowego momentu, pełnej autonomizacji obydwu typów aktywności badawczej, realizowanej w odrębnych instytucjach naukowych. Te stopnie to: stopniowe oddzielanie się problematyki podstawowej od stosowanej w działalności uniwersytetów, organizowanie niezależnych konferencji przez środowiska zajmujące się badaniami podstawowymi i środowiska zajmujące się badaniami stosowanymi, kształtowanie się dwóch względnie autonomicznych systemów wydawniczych literatury naukowej, tworzenie odrębnych katedr i zakładów badawczych dla każdej z form aktywności badawczej w obrębie jednej uczelni, wreszcie wyodrębnianie wyższych uczelni zorientowanych na badania podstawowe od wyższych uczelni zorientowanych na badania stosowane.

2. Proces oddzielania się badań stosowanych od badań podstawowych – ekonomia

W XIX wieku, gdy w naukach fizykalnych proces oddzielania badań podstawowych od aplikacji wszedł już w okres dużego przyspieszenia, nauki społeczne były zaledwie na takim etapie rozwoju, na którym kładzie się dopiero fundamenty pod zasadnicze modele teoretyczne.

Niewątpliwie najwyższym stopniem zaawansowania spośród nauk społecznych charakteryzowała się w XIX wieku ekonomia. Jak w przypadku większości nauk o człowieku, także ekonomia sięga swoimi korzeniami do czasów sprzed naszej ery⁶. Jednak za prawdziwy początek tej dyscypliny wiedzy uważa się drugą połowę XVIII wieku, gdy Adam Smith opublikował swoje *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*⁷. Zarówno w fazie przednaukowej, jak i przez ponad wiek po ukazaniu się przełomowej pracy Smitha, nie sposób w obrębie ekonomii dostrzec podziału pomiędzy badania stawiające problemy teoretyczne, od badań stawiających problemy praktyczne. Niewątpliwie źródłem narodzin uogólnionej

⁶ R. Cameron, *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996; U. Zagóra-Jonszta, *Wykłady z historii myśli ekonomicznej*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2003.

⁷ J. Buchan, *The Authentic Adam Smith: His Life and Ideas*, W.W. Norton & Company, 2006.

refleksji nad procesami zachodzącymi w gospodarce były problemy praktyczne, ale próby odpowiedzi na nie stwarzały zapotrzebowanie na ogólne modele teoretyczne. W pracach kolejnych wielkich twórców nauk ekonomicznych badania podstawowe współwystępują z próbami aplikacji sterowanymi przez praktyczne problemy gospodarcze. Tak jest w przypadku większości szkół ekonomicznych, aż do lat 30. XX wieku. W ekonomii klasycznej – David Ricardo (studia teoretyczne nad procesami akumulacji towarzyszące praktycznym analizom wynagrodzeń pracowników), Thoma Robert Malthus (teoretyczne modele rozwoju demograficznego towarzyszące analizom problemów ekologicznych związanych z rosnącą gęstością zaludnienia), Jean-Baptiste Say (studia nad podziałem pracy towarzyszące praktycznym analizom skutków nadprodukcji). W klasycznej niemieckiej szkole narodowej – Adam Heinrich Müller (studia teoretyczne nad narodowymi aspektami gospodarki oraz analizy postępu technicznego, jako czynnika kryzysów gospodarczych), Friedrich List (oryginalna teoria rozwoju z perspektywy gospodarowania społecznego towarzysząca analizie gospodarki, jako czynnika więzi międzygeneracyjnej)⁸.

W szkole socjalistycznej krytyki ekonomii klasycznej – Henri de Saint-Simon (ogólna krytyka założeń teoretycznych ekonomii klasycznej połączona z dość praktycznymi podziałami ludzi na industrialnych i próżniaków), Robert Owen (ogólne analizy wpływu środowiska, w tym ekonomicznego na osobowości społeczne oraz praktyczne problemy humanizacji warunków pracy), u Karola Marksa (ogólna teoria wytwarzania wartości towarzysząca idiograficznym opisom sytuacji ekonomicznej klasy bezpośrednich producentów). Podobna sytuacja występowała także w pracach reprezentujących późniejsze szkoły ekonomiczne: szkołę austriacką (Hermann Heinrich Gossen, Friedrich von Wieser, Eugen von Bohm-Bawerk), szkołę neoklasyczną (Alfred Marshall, William Stanley Jevons, John Bates Clark), szkołę szwedzką (Knut Wicksell)⁹.

Pierwszym ekonomistą, który *explicite* zdiagnozował proces oddzielania się teorii ekonomicznej od jej praktycznych zastosowań i w pełni świadomie sformułował postulat konieczności takiego oddzielenia ekonomii jako nauki i ekonomii jako praktyki, był Nassau Wiliam Senior, w swojej pracy *Zarys nauki ekonomii politycznej*, wydanej w 1836 r. Pomiędzy zapowiedzią zjawiska oddzielenia dwóch rodzajów refleksji ekonomicznej a jego rzeczywistym zdynamizowaniem upłynęło ponad sto lat. Gdy jednak dzisiaj poszukamy dowodów na dokonywanie się tego rozdziału, to są one widoczne gołym okiem. Dostrzegalne są w: strukturach

⁸ R. Cameron, *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996; H. Landreth, D.C. Colander, *Historia myśli ekonomicznej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2005; E. Lipiński, *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, PWN, Warszawa 1968.

⁹ H. Landreth, D.C. Colander, *Historia myśli ekonomicznej*; E. Lipiński, *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, PWN, Warszawa 1968.

wyższych uczelni ekonomicznych, gdzie liczba katedr i zakładów naukowych skoncentrowanych na studiach teoretycznych jest zdecydowanie mniejsza niż tych, które podejmują badania sterowane wymogami praktycznymi, w strukturach problemowych i zawartości czasopism ekonomicznych i publikacji zwartych – te zorientowane na studia teoretyczne coraz bardziej odróżniają się od tych koncentrujących się nad zastosowaniami ekonomii. Podobnie coraz bardziej oddzielone są od siebie instytucjonalnie zespoły badawcze, programy badawcze, konferencje naukowe etc.

Procesowi oddzielania teorii ekonomicznej od poszukiwań badawczych zorientowanymi praktycznie poświęciłem nieco więcej uwagi, ponieważ ekonomia należy do tych nauk społecznych, w których proces stopniowego oddzielania obydwu podejść badawczych jest najbardziej zaawansowany. Jednakże nawet w tym przypadku kluczowa faza tego procesu nie została jeszcze zrealizowana, ponieważ zarówno badania podstawowe w zakresie ekonomii, jak i badania aplikacyjne ciągle jeszcze są usytuowane w jednej strukturze instytucjonalnej, której rdzeniem są w naszym kraju uniwersytety ekonomiczne. Tymczasem w przypadku nauk przyrodniczych badania aplikacyjne są już dawno usytuowane w osobnych uczelniach: uniwersytetach przyrodniczych, rolniczych, medycznych, technologicznych czy politechnikach. W przypadku nauk ekonomicznych mamy do czynienia ze względnie trwałym układem. Rdzeń tego układu stanowi ekonomia teoretyczna (obecna w obiegu naukowym w postaci malejącej liczby paradygmatów). Rdzeń ten jest otaczany przez bardzo różnorodną paletę nauk ekonomicznych o wyraźnie ukształtowanym charakterze badań stosowanych.

3. Proces oddzielania się badań stosowanych od badań podstawowych – psychologia i socjologia

Z przyjętego w tym opracowaniu punktu widzenia, ekonomia jako pierwsza przeszła fazy rozwojowe, których można oczekiwać także w innych dyscyplinach społecznych: psychologii, geografii społecznej czy socjologii.

Kilka uwag warto poświęcić procesowi rozwoju psychologii jako dyscypliny sytuującej się w najbliższym sąsiedztwie socjologii, ale równocześnie wykazującej nieco wyższy stopień zaawansowania z interesującego tu punktu widzenia. Bliskość ta ma zarówno źródła problemowe, jak i instytucjonalne. Ale przede wszystkim warta zauważenia jest sama geneza obydwu dyscyplin; obydwie przypisują sobie pochodzenie od tych samych twórców wiedzy: August Comte i Gabriel Tarde, Gustave le Bon i Émile Durkheim i Laster Ward, to tylko najpowszechniej znane przykłady¹⁰. Pierwsze kilka dziesięcioleci rozwoju psychologii charakteryzują

¹⁰ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*; J. Szczepański, *Socjologia: rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1961; D.P. Schulz, S.E. Schulz, *Historia współczesnej psychologii*,

się podobnymi trendami, jakie można było zaobserwować także w ekonomii. Po pierwsze, pierwotny ścisły związek pomiędzy studiami teoretycznymi a próbami rozwiązywania praktycznych problemów psychologicznych, obecny w dziełach zdecydowanej większości klasyków tej dziedziny. Po drugie, stale rosnąca (przynajmniej do pewnego stopnia zaawansowania) liczba konkurujących ze sobą paradygmatów teoretycznych: asocjacionizm i gestalt, behawioryzm i psychoanaliza, psychologia poznawcza i psychologia humanistyczna. Po trzecie, rosnąca liczba powiązanych z tymi paradygmatami psychologii stosowanych. Wśród najważniejszych dziedzin psychologii stosowanej wymienia się zazwyczaj: psychologię pracy, psychologię kliniczną, psychologię wychowawczą, psychologię sądową i penitencjarną, psychologię społeczną, psychologię zaburzeń zachowania i pomoc psychologiczną. Kompleks nauk, zogniskowany wokół psychologii nie jest pod względem stopnia zaawansowania bardzo odległy od tego skupionego wokół ekonomii. W przypadku obydwu dyscyplin bardzo wyraźnie zarysowane zostały z jednej strony obszary i aspekty rzeczywistości, które zostały zaliczone do sfery studiów teoretycznych i metodologicznych psychologii, z drugiej natomiast, wyraźnie zdefiniowano obszary, w których podejmowane są programy sprawczego kontrolowania rzeczywistości w oparciu o podstawową wiedzę psychologiczną.

Ten sam proces separacji badań podstawowych (studiów teoretycznych i metodologicznych) od badań stosowanych (aplikacyjnych) w socjologii, jakkolwiek w fazie wczesnego kształtowania się dyscypliny przebiegał w sposób zbliżony do tego charakterystycznego dla psychologii czy ekonomii, to jednak w dalszych fazach trajektorii rozwoju pojawiły się kluczowe odmienności. Podobnie jak w innych naukach społecznych, źródłem wzmacniającym ogólne zainteresowania teoretyczne ojców założycieli dyscypliny i sprzyjającym pojawieniu studiów o charakterze podstawowym były realne problemy społeczne, lawinowo narastające w fazie przechodzenia od społeczeństwa tradycyjnego do przemysłowego. W przypadku Comte'a była to próba zbudowania modelu teoretycznego, który byłby zdolny do pojęciowego uchwycenia zjawisk związanych z pierwszą fazą industrializacji i urbanizacji na przełomie XIX i XX wieku; ich źródeł, ogólnej trajektorii rozwoju, faz rozwoju, konsekwencji społecznych, czy praw odnoszących się do rozwoju. Dla Marksa jednym ze źródeł jego teorii wartości, teoretycznego modelu konfliktu społecznego, założeń teoretycznych do modelu alienacji czy rozwijanej przez następców koncepcji panowania ideologicznego było dramatyczne położenie nowej klasy kształtującej się pod wpływem uprzemysłowienia. Dla wspólnego programu badań Williama Isaaca Thomasa i Florianą Znanieckiego, zreferowanego w monumentalnym dziele *Chłop polski w Europie i Ameryce*, w którym wprowadzono kluczowe – zarówno dla socjologii, jak i dla psychologii – pojęcie postawy, źródłem inspiracji były problemy społeczne wynikające z migracji zarobkowej na dużą

skalę¹¹. Natomiast dla Roberta E. Parka i Ernesta Burgessa – problemy wynikające z ogromnego przyspieszenia procesu kształtowania się miast amerykańskich. Takich przykładów – potwierdzających tę tezę – można przytoczyć jeszcze wiele.

Także wyłanianie się w tej fazie rozwoju socjologii nowych paradygmatów teoretycznych przebiegało bardzo intensywnie. Trudno powiedzieć, czy zostało to kiedyś policzone, ale wstępne przyjrzenie się sprawie pozwala przypuszczać, iż liczba paradygmatów teoretycznych, które pojawiły się w socjologii, jest wyższa niż w pozostałych naukach społecznych. Taka sytuacja utrzymuje się, pomimo że proces stopniowej selekcji starych paradygmatów i przenoszenia ich do podręczników historii myśli społecznej był także dość intensywny. I nie jest to – jak sądzę – sytuacja przypadkowa, lecz efekt wielości funkcji praktycznych (i związanych z nimi różnorodnych aplikacji) realizowanych przez wiedzę socjologiczną.

To, czym różni się proces separacji badań podstawowych od badań stosowanych w socjologii w stosunku do innych nauk społecznych, dotyczy innej logiki tej separacji. Charakterystycznym elementem separacji w ekonomii (ale także w psychologii) było powolne wyodrębnianie aplikacji wokół kluczowych struktur ekonomicznych (zarządzanie gospodarką), procesów ekonomicznych (zarządzanie finansami), instytucji ekonomicznych (optymalizacja struktur organizacyjnych), zachowań ekonomicznych (zachowania konsumenckie). Podobnie w przypadku w psychologii wyodrębniały się aplikacje wokół psychologii rozwojowej (psychologia wychowawcza), psychologii osobowości (psychoterapia, seksuologia), psychologii społecznej (psychologia pracy).

Tymczasem w socjologii osobliwość polegała na tym, że główne procesy różnicowania nie organizowały się wokół poszczególnych elementów rdzenia teoretycznego socjologii, a oznaczały wyodrębnianie aplikacji dla kolejnych segmentów życia społecznego, tak zwanych socjologii szczegółowych: socjologia kultury, socjologia wychowania, socjologia wiedzy, socjologia wsi i rolnictwa, socjologia rodziny, socjologia sportu, praca socjalna, socjologia medycyny, socjologia młodzieży, socjologia nauki, socjologia pracy, socjologia prawa, socjologia religii, socjologia mediów i komunikacji, socjologia organizacji. O ile w przypadku ekonomii i psychologii pojawianie się dyscyplin stosowanych wyraźnie wzmacniało rdzeń teoretyczny i metodologiczny każdej z tych dyscyplin, o tyle w przypadku socjologii ta osobliwość wyłaniania się subdyscyplin spowodowała, że rdzeń teoretyczny i metodologiczny, stanowiący o tożsamości każdej dyscypliny naukowej, był systematycznie osłabiany i dezintegrowany. Trudno bowiem wyobrazić sobie funkcjonowanie którejs z stosowanych dziedzin ekonomii, czy psychologii w oderwaniu od podstawowej bazy teoretycznej i metodologicznej, natomiast siła związku socjologii szczegółowych z teoretyczną i – w mniejszym być może stopniu – metodologiczną bazą socjologii jest bardzo wyraźna.

¹¹ W.I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i w Ameryce*, LSW, Warszawa 1976.

Socjologie szczegółowe, prawie natychmiast po usamodzielnieniu, oddalają się od socjologii, a więc dziedziny, z której się wydzieliły. Oto kilka najbardziej wyrazistych przykładów. Socjologia wychowania – w pełni wyodrębniona i ukształtowana w latach 30. i 40. XX wieku – od lat 70. niemal zanikła jako subdyscyplina. Nie oznacza to jednak, że nie jest ona w ogóle rozwijana. Badania o społecznych determinantach wychowania i kształcenia rozwijają się bardzo intensywnie, tyle że w dyscyplinie pokrewnej – naukach o wychowaniu. To samo dotyczy ukształtowanej w latach 50. i 60. socjologii młodzieży – liczba badań, których głównym przedmiotem jest ta kategoria wiekowa, realizowanych w pedagogice, jest imponująca. Dość dobrze w obrębie pedagogiki rozwija się także socjologia rodziny i socjologia dewiacji, chociaż ciągle jeszcze ich związek z socjologią jest znaczący. Socjologia organizacji – będąca w drugiej połowie XX wieku jedną z najbardziej obiecujących subdyscyplin – niepostrzeżenie przeniosła się do nauk o zarządzaniu. Badania z zakresu socjologii organizacji w obrębie nauk o organizacji i zarządzaniu należą do najbardziej interesujących wśród stosowanych badań społecznych. Nauki ekonomiczne w długim procesie stopniowo wchłaniały w latach 80. socjologię pracy – również jedną z najbardziej obiecujących subdyscyplin socjologicznych. A obecnie trwa powolne przenoszenie na uczelnie ekonomiczne także socjologii gospodarki, czy socjologii rynku pracy. Badania z zakresu socjologii kultury rozwijają się w strukturach kulturoznawstwa, a jest tylko kwestią czasu, gdy studia z socjologii kultury staną się niekwestionowanym składnikiem tej dyscypliny. Socjologia medycyny jest wprawdzie niszową, ale jednak pełnoprawną subdyscypliną nauk o zdrowiu, gdzie realizowane są najbardziej interesujące programy badawcze z tego zakresu, a zespoły uprawiające socjologię medycyny w strukturach socjologii uniwersyteckiej w naszym kraju można policzyć na palcach. Socjologia sportu przeniesiona na akademie wychowania fizycznego ma już bardzo słabe związki z socjologią uniwersytecką. Podobnie sytuacja wygląda z: socjologią wsi i rolnictwa (katedry w uniwersytetach przyrodniczych), socjologią polityki i socjologią mediów (nauki o polityce), socjologią prawa (obrzeża wydziałów prawa), socjologią religii (uczelnie wyznaniowe). Natomiast praca socjalna i socjologia problemów społecznych wchodzi w fazę tworzenia samodzielnej dyscypliny o wyraźnie określonej tożsamości, a jest tylko kwestią czasu, gdy ich związek merytoryczny i instytucjonalny z socjologią będzie stawał się także coraz słabszy.

Podsumowując, wspomniane wyżej osobliwości procesu oddzielania się studiów teoretycznych od badań aplikacyjnych w socjologii spowodowały, iż obecna sytuacja tej dyscypliny zarówno w otoczeniu innych dziedzin teoretycznych, jak i dziedzin stosowanych jest także specyficzna. Duża liczba socjologii szczegółowych, ich stopniowe oddalanie się od rdzenia teoretycznego w kierunku innych dyscyplin spowodowały, iż mamy do czynienia, po pierwsze, ze słabo zarysowanym polem badań teoretycznych w socjologii, po drugie, ze słabo zarysowanym związkiem pomiędzy studiami teoretycznymi a badaniami aplikacyjnymi, po trzecie – i to

wyduje się najważniejsze – z występowaniem szczególnej równowagi pomiędzy zasadniczo odmiennymi modelami badań aplikacyjnych, korzystających z zasobów teoretycznych socjologii. Ta ostatnia kwestia będzie przedmiotem dalszej części niniejszego opracowania.

4. Osobliwość nauk społecznych – wiele wymiarów badań aplikacyjnych w naukach społecznych

Odpowiedź na pytanie o przyczyny względnego opóźnienia procesu oddzielania się stosowanych nauk społecznych od badań podstawowych w naukach społecznych nie da się oczywiście sprowadzić jedynie do faktu późniejszego startu pierwszej fazy instytucjonalnej tych nauk. To tylko – jakkolwiek istotny – jeden z licznych zbiorów czynników. Tu chciałbym się skoncentrować na czynniku zasygnalizowanym już wcześniej i podkreślonym w podtytule – wielość wymiarów badań aplikacyjnych w naukach społecznych.

Jak już wspomniałem, w naukach społecznych występują takie postacie zastosowań wiedzy teoretycznej, które ze swej istoty nie różnią się od analogicznych zastosowań wiedzy teoretycznej w naukach przyrodniczych oraz takie zastosowania, które w naukach przyrodniczych nie występują. Mamy do czynienia z czterema wzorami zasadniczo podobnych zastosowań i czterema wzorami zasadniczo odmiennych zastosowań – rozpocznijmy od wymienienia ich w kolejności od najmniej do najsilniej ingerujących w rzeczywistość badaną.

Pierwszy wzór zastosowań (w grupie analogicznych do zastosowań w naukach przyrodniczych) to monitorowanie i nadzorowanie obiektów, stanów rzeczy, procesów i zjawisk. Monitorowanie i nadzorowanie to celowo zorganizowany, ciągły i trwający w czasie zabieg polegający na obserwacji lub pomiarze. Monitorowanie i nadzorowanie oparte na technice obserwacji jest zazwyczaj wspomagane przez cały szereg urządzeń rejestrujących głos (rejestratory głosu), ruch i zmiany w przestrzeni monitorowanej (kamery, rejestratory wideo). Bardziej zaawansowanym systemem monitorowania jest monitorowanie oparte na pomiarze wybranych aspektów obiektu, procesu czy zjawiska, poprzez rejestrację ustalonego zestawu wskaźników empirycznych, które zostały zoperacjonalizowane w postaci umożliwiającej rzetelny pomiar. Przykładowo, obydwu sposobom systematycznego monitorowania i nadzoru w stosowanych naukach przyrodniczych poddawane są przez meteorologów procesy pogodowe, przez glaciologów trendy zmian w zasięgu lodowców, przez biologów zdrowotność populacji białych niedźwiedzi w Arktyce, przez ekologów poziom zanieczyszczenia powietrza substancjami pochodzenia antropogenicznego. Natomiast w stosowanych naukach społecznych monitoruje się: jakość życia mieszkańców miasta (poprzez cykliczne pomiary subiektywnych i obiektywnych wskaźników jakości życia), procesy rozwoju gospodarek narodo-

wych (poprzez systematyczne gromadzenie kluczowych wskaźników opisujących stan i dynamikę parametrów ekonomicznych istotnych dla gospodarki), jakość kształcenia w systemach edukacyjnych (poprzez regularnie realizowane pomiary efektów kształcenia u kończących szkoły poszczególnych typów).

Drugi wzór zastosowań wiedzy teoretycznej (w obydwu typach nauk) to optymalizacja i modelowanie. Pojęcie optymalizacji jest głęboko zakorzenione w naukach stosowanych powiązanych z konkretnymi dyscyplinami nauk przyrodniczych. Ogólnie pojmując się ją jako poszukiwanie najkorzystniejszego (najbardziej optymalnego) rozwiązania z punktu widzenia jakiegoś kryterium jakości albo wskaźnika jakości. Możemy mówić o dwóch modelach optymalizacji: jednokryterialnym i wielokryterialnym. W przypadku optymalizacji jednokryterialnych optymalne rozwiązanie określane jest przez jedno kryterium: konstruujemy najtańszy samochód (to znaczy taki, którego koszty produkcji będą najniższe), przygotowujemy najsilniej działający lek (to znaczy taki, w którym zawartość substancji czynnej i jej przyswajalność przez organizm będzie najwyższa). W przypadku optymalizacji wielokryterialnych mamy do czynienia z dwoma lub nawet większą liczbą kryteriów, przy czym niektóre z nich mogą być konkurencyjne, a nawet sprzeczne. Biuro konstrukcyjne konstruuje samochód, w którym poszukujemy optimum dla dwóch kryteriów (np. szybkość i wielkość oraz spalania na jednostkę odległości). Dla potrzeb armii konstruowany jest samolot bojowy np. w oparciu o trzy kryteria: nośność (duży ciężar całkowity konkuruje z szybkością i zasięgiem), szybkość (duża moc silnika, a więc duże zużycie paliwa konkuruje z nośnością i zasięgiem), zasięg (duże zużycie paliwa konkuruje z szybkością i nośnością). Przykłady optymalizacji i modelowania w oparciu o wiedzę teoretyczną w naukach społecznych to przykładowo: a) optymalizacja strumieni codziennych uczestników ruchu w aglomeracji, b) Modelowanie powtarzalnych systemów kształtowania jakości życia mieszkańców miasta, c) optymalizacja procesów segregacji i utylizacji śmieci w gospodarstwach domowych dużego miasta, d) modelowanie powtarzalnych narzędzi do kształtowania strumieni konsumenckich na rynku samochodów osobowych, e. optymalizacja procesów naboru uczniów do szkół zawodowych z uwagi na zapotrzebowania regionalnego rynku pracy, f) modelowanie zintegrowanych powtarzalnych procedur regulowania zachowań kibiców na stadionach sportowych.

Trzeci wzór zastosowań wiedzy teoretycznej (występujący zarówno w zakresie nauk przyrodniczych, jak i społecznych) to projektowanie i konstruowanie, czyli tworzenie modeli obiektów i przestrzeni, urządzeń produkcyjnych i systemów informatycznych, procesów technologicznych i procedur działania, w wyniku funkcjonowania których uzyskuje się produkty finalne o założonych parametrach. Oto kilka przykładów projektowania w stosowanych naukach przyrodniczych: projektowanie hali do ujeżdżania koni, z wykorzystaniem interdyscyplinarnej wiedzy z różnych dziedzin, projektowanie przez zespół przedstawicieli nauk biologicznych i nauk medycznych procedury zapłodnienia *in vitro*, którego efektem

jest precyzyjny opis urządzeń niezbędnych do uruchomienia zapłodnienia *in vitro* i opis procedur, które należy wykonać, aby zapłodnienie i dalsze etapy rozwoju zarodka mogły być zrealizowane efektywnie. W każdym z trzech przypadków, a także w każdym innym zabiegu polegającym na projektowaniu, wychodząc z pewnej wiedzy podstawowej i technologicznej, dokonuje się – zgodnie z tą wiedzą – przekształceń w odpowiednich materiałach, substancjach i obiektach, tak aby w rezultacie powstała konstrukcja, której efektem działania będzie produkt oczekiwany zgodnie z przyjętymi kryteriami. Przykłady tej aplikacji w naukach społecznych, to: projektowanie procesów kształcenia w szkolnictwie zawodowym, projektowanie struktur organizacyjnych dla korporacji, projektowanie kampanii reklamowych na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, projektowanie zachowań zbiorowych elektoratów partii politycznych, projektowanie zbiorowych protestów antysystemowych.

Czwarty typ aplikacji – tworzenie technologii pominę w tym opracowaniu, a podejmę w innym, ze względu na jego ograniczone rozmiary, a wysoki stopień skomplikowania zagadnienia.

Te wzory zastosowań wiedzy społecznej i wiedzy przyrodniczej co do swej istoty nie są zasadniczo odmienne, w związku z tym proces oddzielania się nauk stosowanych od nauk podstawowych przebiega tu w sposób bardzo zbliżony i przechodzi przez fazy scharakteryzowane wyżej.

Problemem są cztery pozostałe wzory zastosowań, specyficzne dla nauk społecznych. Pierwszy wzór aplikacji to konstruowanie i modelowanie krytyczne rzeczywistości społecznej, obejmujące wykorzystanie wiedzy tworzonej w podstawowych naukach społecznych dla takich celów, jak: krytyka rzeczywistości społecznej, delegitymizacja systemów politycznych, ekonomicznych i społecznych, projektowanie i propagowanie reform ładu społecznego i instytucjonalnego, podejmowanie częściowych lub kompleksowych procesów modernizacji, realizowanie projektów częściowej lub całościowej destrukcji systemów politycznych, tworzenie utopii czy przygotowywanie rewolucji. A więc – ogólnie rzecz biorąc – budowanie zaplecza intelektualnego dla wszystkich tych działań i przedsięwzięć indywidualnych i zbiorowych, ruchów społecznych i lobby's, które są zorientowane na mniej lub bardziej gruntowną zmianę istniejącej rzeczywistości, przyspieszenie zmian społecznych i procesów uznanych za korzystne.

Drugi wzór aplikacji to konstruowanie i modelowanie ideologiczne rzeczywistości, obejmujące: legitymizację ideologiczną istniejącej rzeczywistości społecznej, podtrzymywanie istniejącego ładu społecznego, legitymizacja *status quo*, wspomaganie adaptacji do systemu społecznego, konserwatywna delegitymizacja systemu politycznego, destrukcja niekonserwatywnych ideologii społecznych, tworzenie utopii konserwatywnych. A więc – ogólnie rzecz biorąc – budowanie zaplecza intelektualnego dla wszystkich tych działań i przedsięwzięć indywidualnych i zbiorowych, instytucji społecznych i grup interesów, które są zorientowane

na zachowanie istniejącej rzeczywistości, powstrzymywanie zmian społecznych i zjawisk uznawanych przez nie za niekorzystne, a nawet próby powrotu do łańdów minionych lub ich elementów.

Trzeci wzór aplikacji, to konstruowanie i modelowanie socjotechniczne świadomości oraz zachowań (zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym). Obejmuje on m. in.: indoktrynację i kontrolę światopoglądów, mobilizację totalną i kontrolę postaw zbiorowych, aktywizację i sterowanie aktywnością zbiorową, manipulację i kontrolowanie zachowań indywidualnych i zbiorowych, socjotechnikę i kontrolowanie postaw indywidualnych, a więc wszelkie tego typu sposoby wpływania na: systemy wartości i systemy normatywne, wiedzę i sposoby postrzegania rzeczywistości, zachowania i działania zbiorowe i indywidualne.

Czwarty wzór aplikacji to konstruowanie i modelowanie emancypacyjne i upodmiotawiające. Obejmuje ono m. in.: kształtowanie wyobraźni socjologicznej i wrażliwości społecznej, dezalienację i eliminację form przemocy, emancypację i uwalnianie procesów wolnościowych, a więc wszelkie sposoby takiego kształtowania świadomości (a w konsekwencji także działań), które zwiększają zakres autonomii jednostki i skalę jej podmiotowości w relacji z różnymi elementami systemu społecznego.

Otóż istnienie tych czterech wzorów aplikacji społecznej wiedzy teoretycznej istotnie komplikuje proces, który jest przedmiotem analizy w tym opracowaniu, to jest proces oddzielania się stosowanych nauk społecznych od podstawowych nauk społecznych. Istnienie większej liczby możliwych typów aplikacji oznacza zapotrzebowanie na większą liczbę paradygmatów teoretyczno-metodologicznych, „obsługujących” poszczególne zastosowania.

Podsumowanie. Konsekwencje separacji badań stosowanych od badań podstawowych w naukach społecznych

Naszkiecowane wyżej fazy oddzielania się nauk stosowanych od nauk podstawowych w dziedzinach przyrodniczych – jak starałem się pokazać – mają swoje odpowiedniki w naukach społecznych, w zakresie aplikacji pierwszego typu, określonego tu jako „kontrola sprawcza rzeczywistości” (obejmująca pierwsze cztery wzory zastosowań). Jednak ze względu na specyficzne typy aplikacji w naukach społecznych konieczne wydają się dodatkowe fazy, polegające na kolejnym oddzielaniu się w obrębie nauk społecznych także pozostałych wzorów aplikacji: konstruowanie i modelowanie krytyczne rzeczywistości społecznej, konstruowanie i modelowanie ideologiczne rzeczywistości społecznej, konstruowanie i modelowanie socjotechniczne świadomości oraz zachowań, konstruowanie i modelowanie emancypacyjne i upodmiotawiające.

Jeżeli teza tego artykułu jest trafna, to najbliższe lata przyniosą cztery względnie autonomiczne, ale jednak komplementarne procesy.

Pierwszy to stopniowe separowanie się tych wzorów aplikacji, które zostały zaliczone do kategorii „kontrola sprawcza rzeczywistości”, od pozostałych czterech aplikacji określanymi jako „konstruowanie i modelowanie rzeczywistości społecznej”. Drugi to oddzielanie i autonomizowanie się czterech wzorów zastosowań zaliczanych do kategorii „konstruowanie i modelowanie rzeczywistości” – konstruowanie krytyczne od konstruowania ideologicznego, a konstruowanie emancypacyjne od konstruowania socjotechnicznego. Trzeci, to zmiany w obrębie podstawowych badań społecznych, polegające na stopniowym separowaniu paradygmatów teoretycznych „obsługujących” aplikacje określane jako „kontrola sprawcza” od paradygmatów „obsługujących” aplikacje określane tu jako „konstruowanie i modelowanie”. Czwarty to zmiany w obrębie podstawowych badań społecznych, polegające na stopniowym separowaniu paradygmatów teoretycznych „obsługujących” poszczególne wzory aplikacji zaliczane do kategorii „konstruowanie i modelowanie”.

Wszystkie cztery procesy są już w obrębie nauk społecznych dość wyraźnie zarysowane. W socjologicznych badaniach podstawowych mamy już do czynienia z wyraźnym ukształtowaniem się dwóch „obozów” teoretycznych: jednego zorientowanego obiektywistycznie, a drugiego zorientowanego konstruktywistycznie. I bez trudu zaobserwować możemy wszystkie typowe zjawiska z tym związane; oddzielanie się wzorów konceptualizacji rzeczywistości społecznej i modeli metodologicznych jej badania; powiększające się dystanse pomiędzy zespołami badawczymi i malejący poziom komunikacji i porozumienia pomiędzy nimi; kształtowanie się dwóch światów życia naukowego: grantów badawczych i wspólnych badań, dyskusji naukowych i obiegu wiedzy naukowej; wreszcie pojawianie się pozornie irracjonalnych konfliktów i napięć w świecie naukowym, które tylko pozornie nie mają osadzenia w realiach teoretycznych. W pozostałych naukach społecznych te zjawiska są w swej istocie podobne, jakkolwiek przybierają dość odmienne formy, wynikające z dalszej specyfiki tych dyscyplin oraz pewnych osobliwości ich rozwoju

Literatura

- Asimov I., *Krótką historia chemii*, PWN, Warszawa 1970.
- Bartkowiak R., *Historia myśli ekonomicznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Benjamin L.T. Jr, *Historia psychologii współczesnej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Bergandy W., *Od alchemii do chemii kwantowej: zarys historii rozwoju chemii*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1997.
- Brett G.S., *Historia psychologii*, PWN, Warszawa 1969.
- Brock W.H., Kuryłowicz J.Z., *Historia chemii*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.
- Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1996.

- Cameron R., *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996.
- Kuhn T.S., *Struktura rewolucji naukowych*, PWN, Warszawa 1968.
- Landreth H., Colander D.C., *Historia myśli ekonomicznej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Lipiński E., *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do roku 1870*, PWN, Warszawa 1968.
- Luck H.E., *Historia psychologii. Orientacje, szkoły, kierunki rozwoju*, Vizja Press & IT, Warszawa 2008.
- Pabis S., *Metodologia i metody nauk empirycznych*, PWN, Warszawa 1985.
- Pieter J., *Historia psychologii*, PWN, Warszawa 1976.
- Rzepa T., Dobroczyński B., *Historia polskiej myśli psychologicznej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Schulz D.P., Schulz S.E., *Historia współczesnej psychologii*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Stachowski R., *Historia współczesnej myśli psychologicznej: od Wundta do czasów najnowszych*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2000.
- Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Szczepański J., *Socjologia: rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1961.
- Taylor F. S., *Historia nauk przyrodniczych w zarysie*, Biblioteka Problemów, PIW, Warszawa 1959.
- Wróblewski A. K., *Historia fizyki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Zagóra-Jonszta U.: *Wykłady z historii myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2003.
- Znaniński F., *Wstęp do socjologii*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1922.
- Znaniński F., *Chłop polski w Europie i w Ameryce*, LSW, Warszawa 1976.

